

с(кар)2 Кар.1608 - 1

Б18

БАЙКЪУЛЛАНЫ А.К.

ЭКИНЧИ
ТУУГЪАНЫМ

Байкьулланы Абдул-Керим

ЭКИНЧИ ТУУГЪАНЫМ

ПОЭМАНЫ БИР КЕСЕГИ

Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю,
Черкесск, 1975

С (карач.)2
Б18

кар. 1608-1

Б18

Байкулов А.-К. Второе рождение. Ставропольское книжное издательство (Карачаево-Черкесское отделение), 1975.

40 с.

В отрывке из поэмы описывается тяжелая доля батраков, рост их классового самосознания и разоблачение ими обмана служителей религии.

С(карач.)2

Б $\frac{7-4-3-66}{M 159(03)-75}$ 66-75

© Ставрополь книга басманы
Къарачай-Черкес бёлюю. 1975.

...Заман кышды, кыар геренди, сууукъду,
Кече, кюн да тубанды, бузлауукъду.
Боран уллуд, сызгырады, улуйду.
Хамхотладан кыар, джилтинча, кыуруйду.
Боран кесин кыая ёшюннге урады,
Амма, кыарыу этмей, артха турады.
Мал баудады, барамтады, ашсызды.
Джалчы Исса кыошда джокъду, башсызды.
Джылккысы уа батыулагъа киргенди,
Мийнк, кыалын кюндюшлеге синтигенди.
Бир бирде ол бек гернеуюл этеди,
Чыдаялмай, таб, тюзге да кетеди.
Бир бирде уа кыайытады ызына,
Тынгылайды боранны кыуу джырына.
Кеч болгъанды, боран энгда сёнгмейди,
Адам кёзге тюртюлгенни да кёрмейди.
Учмайды кыуш, неда кыаргъа сууукъдан,
Чыкымайды кыарт Самыр да кыош ышыкыдан.
Келмесе да Исса ызына, сау кетиб,
Бай а аны кюрешмейди сан этиб.

Джалчы Мусса кьайгылыды, кьарайды,
«Кёрюрмем» деб, тегерекни кьармайды.
Айланады, излейди ол сууукьда,
Джанлыла да улуйдула джууукьда,
Шок тауушха да эс бёлмейдиле,
Кече узуну, джукьламайын, ёретин,
Сууукь боран тарай Муссаны бетин,
«Танг атады, тубан кёлтюрюлмесе да,
Юшюгенди Исса, ёлмеген эсе да», —
Деген кёлде, ол дагьыда кетеди,
Табаргьа деб не мадар да этеди,
Тигелейди кьулакьлагьа, тарлагьа,
Дорбунлагьа, чунгурлагьа, джарлагьа,
Кьарайды ол эски гебен тюблеге,
Чаууллагьа, табхырлагьа, кюртлеге.
Амма, Исса учду, кюйдю, тас болду,
Сырт, ёзен да чыммакь акь кьардан толду
Не излесе, айланса да болмады,
Тюзю, энди кьарар джери кьалмады.
Ишек этген ташаларын кьармады,
Сууукь сингди, ач да болду, кьыйналды,
Ингир ала, салкьын болуб, кьошуна кьайтды...
Джюрек толу тарыгьыуун да айтды:
«Керим, тейри, джолум кьолай болмады,
Эртден кёлюм, муратым да толмады,
Кёмюлгенди кьалмай кьаудан, не кьырдыш.
Табдым анда джангыз эки ат мыллык—
Ала Исса кютген джылкьыдандыла»

Бир ишексиз, кече ашалгъандыла,
Ким байлады? Иссаны уа ким такъды?
Къайры кетди? Къайры кирди? Не болду?
Огъай, аны такъмагъанды киши да,
Тагъылыргъа джокъду терен иши да,
Къарачы сен, джылайдыла бу кюнле,
Аны, баям, джыртадыла бёрюле»,—
Деб, Муссаны бети акъ учхун болады,
Эки кёзю джылы суудан толады.
Джамчысын ол чалман таба атады,
Зоргъа къаршчы джумдуругъун тугады.
Къарангыда къар сууукъда, боранда,
Адетича джалчылагъа хаман да,
Джут Алихан Иссаны къошда къоймады,
Кёб ичсе да, джалчы къандан тоймады.
Былайда да ол Иссагъа кёб юрдю.
«Боранда да кют джылкъымы»,—деб сюрдю,
Барамтаны Исса хорламазына,
Тангнга дери къартны тёзалмазына,
Алихан бай аз да сагъыш этмеди,
Исса ючюн деб орнундан да тебмеди.
Тебген огъай эсенг, тюкча кёрмеди,
Не болдунг,—деб Иссагъа да келмеди.
Уубет Дауум бла ол тынч турдула,
Кёб хиликке этиб, ха-ха къурдула.
«Биз алагъа не игилик этгенбиз?
Джалчы къол бла бу байлыкъгъа джетгенбиз.
Лймысына, ёлсе ёлсюн, билмейбиз,

Ким келсе да, беш джыл хакъын бермезбиз,
Джокъду бизде джашауда сан, не марда,
Къолда къалыр ол аллыкъ къой, тууар да.
Ёсербиз терк, Унух байны озарбыз,
Таб, Шакайны, Джашайны да созарбыз,
Бираз рахат болуб боран, къар, джауум.
Тюзмю айтама, а киши?—деб Дауум,
Алиханнга джити къараб кюледи.
Ол да анга разылыгъын билдиреди:
«Тюз айтаса, тейри, алан, джаша сен,
Акъыллыса,—къууанама санга мен.
Толтурса да борчун келчи-барчыны,
Бир башхасы джокъду малдан джалчыны.
Джарсытмасын стауатда мал туякъ,
Ансын, джалчыгъа кыйнамам тил, аякъ,
Бири ёлсе, экинчисин джегербиз.
Кыйынына джары джурун тёлербиз»,—
Деб Алихан башын кынгыр этеди,
Сауут алыб, сора уугъа кетеди.
Ётедиле бирем-бирем кечеле, кюнле,
Хапарсыздыла алкъын Иссадан элде.
Билмейди джукъ юй бийчеси Татлы да,
Бармагъанды анга джаяу, атлы да.
Татлы элде бир джер юнде джашайды,
Ким не берсе, аны, джылай, ашайды.
Чакъыргъаннга юй джумуш да этеди,
Кече джукъ да ауузланмай кетеди.
«Ол кишини худжу беши толады,

Келирине джангыз тёрт ай къалады.
Беш джыл хакъын алсакъ, юйге джарашсакъ,
Бу къан ичген гыбыладан къутулсакъ,
Биз да элде тынч-рахат джашар эдик,
Хайыуаннга тюл, адамгъа ушар эдик»,—
Деед джарлы Татлы кесичалагъа,
Залимлике гуйюлген джаланлагъа.
Алай а ол айтхан кюйдю, терк ёлдю,
Тумаланды, джерге терен кёмюлдю.
Кюйдю сёзю, узакъ этген мураты,
Сынды аны умутланган къанаты,
Кюйдю-джанды, кёб тилегин тот басды,
Джалан аякъ табанлары от басды.
Дуниясында джашау онгун бермеген.
Игиликни, насыбны да кёрмеген,
Исса ёлдю, табдыла къар тюбюнде.
Келтирдиле Татлыгъа ат белинде.
Кюйдю энгда, тюшдю саны, джукъланды,
Джауду джауум, къобду ырхы, бокъланды.
Андан ары Татлы джангызлай къалды,
Кюню аны къаб-къарангы бет алды.
Къалмад заты ашаргъа, не киерге,
Шынгагысы сёгюлгенин тигерге...
Билдиргенча алдан хар бир тенгине,
Бары бирден джыйылдыла юсюне.
Салдыла Иссаны ахыр кёрюне.
Ачы хапар къалды аны элинде.
Ол ауруб, неда сызлаб ёлмеди,

Ёлюм анга кеси излеб келмеди,
Артыкълыкъны кючю болду бу ёлюм,
Сор, биледи ол кюнюмю сау элим.
Бу ачыугъа Татлы къара кiedi,
Беш джыл хакъын,—деб Дауумдан тилейди.
Тилесе да, табмазын биледи,
«Амма, ачма, мадарсызма, бер»,—дейди.
Дауум анга джылы джууаб бермейди,
Аны толу адамча да кёрмейди,
Мурдарны джау джюреги эримейди,
Тюзсе, хариб, баджарайыкъ, демейди.
«Сёзню базыб меннге айтдынг эсе да,
Бетинги джибиуюн атдынг эсе да,
Мен тёзерме, баш неме сагъынма,
Сизден рысхы аллыкъма деб чагъылма.
Эринги беш джыл ашы-кийгени,
Сеннге джамау, хуппеги да ийгени,
Аллыгъынгдан эсе артыкъ болгъанды,
Таб ырджыдан талай ары аугъанды.
Сора энтда хакъ бер деб неге учаса,
Бушууума неге бушуу къошаса»,—
Дегенинде, Дауум къараб терсине,
Татлы сорду къайтарыб кесине:
«Не болгъанды не бушууунг барды, айт,
Мен да билмей алмайым ма сенден уят».
«Иссаны кюрг басхан кече сууукъда,
Стауатха узакъ болмай, джууукъда,
Эки семиз тёртлю байталыбызны,

Кыйнаб, инджитиб сыйлы джаныбызны
Джыйын джанлы туурагъанды, сытханды,
Джалчыгъа да тишлик кыймай джыртханды.
Бу бизге танг ауур кыйын тийгенди,
Джюрегибиз мыдых отлай кюйгенди»,—
Дегенлей ол, Татлы сёзюн алады,
Ишчи кьолун джаягъына салады.
Басымлы болса да, тёмей сёзюне,
Бек ачулу хыны къараб кёзюне:
«Сиз джалчыгъа саудан кебин бичесиз,
Этин ашаб, къанын хуб деб ичесиз,
Аргыкълыкълы къучакълайсыз, сыйлайсыз,
Кёбсегиз да, харам хакъдан тоймайсыз.
Адам ёлсе, бир чибинча кёрмейсиз,
Мал къораса, чыдамайсыз, тёмейсиз,
Джылла бла бушуу къара киесиз,
Тёрт бюклениб, къара джерге киресиз.
Аны мен да таныйма, бек сынайма,
Бюгюн сёнгмей, къуу тыбырда джылайма
Бу зорлукъгъа джууаблысыз, билигиз,
Айтырыгъым—хакълыбызны беригиз»,—
Дейди Татлы айландырыб Дауумгъа,
Татыса да сёзю гыбы къауумгъа,
Татлы керти багъа берген сёзлеге
Джарлы джюрекни кыйнагъан безлеге,
Дауум кьобду, къургъакълыды, сууланды,
Отха кирди, андан чыкълды, алынды:
«Иссачала сансыз-санаусуздула»

Не десенг да, кымысыз да, дауурсуздула,
Ала бизге эркин табыладыла,
Мюйюш сайын сакълаб джалынадыла.
Биз аланы аямайын джегебиз,
Къарнын, юсюн да иш хакъгъа тергейбиз,
Бёрю кесген, чарпыгъан да сюрюуде
Таякъчыны юлюшюдю ёмюрде.
Энди меннге сен не дейсе былайда?
Эки туягъымы сау эт, таб, хайда!
Бир токълум да багъалыды Иссангдан,
Къора дженгил, айырырма джанынгдан!»—
Дауумну бу тауушуна тынгылаб,
Аны кёлюн, акъылып да ангылаб,
Татлы тыйыншлы джууабла этеди,
Сора таукел алгъа къараб кетеди,
«Мен ёлмезме, байлыгъым эл-джамагъатды,
Джашауума джыламугъум шагъатды,
Джазыууму терслемейме, терс сизсиз,
Джашаууму джолуму да кесибсиз.
Ким биледи, джашау тюзню урмайды,
Той къуру да бир арбазда турмайды,
Къал, кетеме, амма, бу сёз джукъланмаз.
Джарлы кыйын байгъа халал аш болмаз».
Татлы тёздю, келди-кетди, джюрюдю,
Джюрюй-джюрюй арыды ол эм кюйдю.
Не Алихан, неда Дауум джарлыгъа
Бермедиле джукъ тергеб аны къолуна.
Дин, джорукъ да тарыгъыуун алмады,

Бер, Алихан, хакъыды деб айтмады,
Алихан, бек тутуб джолун байланы,
Татлыны джюрюютуб джылны, айланы,
Ахырында кѣргюзюб бир къойланы,
«Бараз кюн кел, элтирсе бу малланы»,—
Деб ийыкъгъа анга болджал береди,
Къууанч этиб баргъанына кюледи.—
«Энди мен да бир кесекни джашарма,
Садакъасыз хакъыбызны ашарма.
Аз берсе да, не этейим, алырма,
Джер юйюмде мен басылыб къалырма», —
Деб Татлыны тюз акъылы бу болду,
Кеси арыб, тырхыгына олтурду.
Джети кюню джети джылча кѣрюнюб,
Къыйналса да, тюшлерине бѣлюнюб,
Сакълады ол болджалын бек тѣзюмлю,
Бетине да нюрю келиб суюмлю.
Къачны тубан кюнлерини биринде,
Эски зыбыр джюн чепкени юсюнде,
Чыкъды юйден, таягъы онг къолунда.
Не боллугъун билмей, джазыкъ, джолунда.
Хар туякъгъа кетиб джюреги, эси
«Мал бермезме, джан алырма»,—деб кеси
Аны аллын Алихан да сакълайды, —
Ингир сайын келир джолун марайды,
Ишге кесин хазырлайды, джерлейди,
Таш къазгъанча, тютюплейди, терлейди.
Къошха таша, кѣз байланыб, ингирде,

Джолгъа джууукъ бир къааны тюбюнде,
Мурдар Алихан Татлыны кѣреди,
Джубуранча, таш джанына киреди.
Алиханны къара кѣлюн билгенча,
Урма аны, ол кечилмез дегенча,
Таш, агъач да къайгъылы бет алады,
Гау, тюз, тик да салкъын, мутхуз болады.
Амма, мурдар, къалтырамай, шын турду,
Сора атыб, джукъа сыртындан урду.
Татлы ауду, тийди джерге, бурулуб,
Кѣкюреги къаны бла джууулуб.
Айтмады сѣз, тили къысха тутулду,
Эки узун кирпичи да джумулду.
Мурдар атды аны ёлюгюн узакъгъа,
Адам, мал да кирмеучю тар къулакъгъа.
Былай тѣледи уу джылан хакъ борчун,—
Бермез ючюн, ол джан алды, окъуучум..
Сейирсинме, ишек этме сен мынга
Мен шагъатма, тюшгенме бу тубаннга.
Бу зорлукъну джолу эди, адети,
Патчахлыкъны заманыны кѣгети,
Бу тарлыкъны иши эди тюз, керти,
Урунганнга болмай аны кюн бети..
Ма бу халда байгъа-бийге джегилиб,
Капиталны тузагъында термилиб,
Къара тубан бай джерими къучакълаб,
Артыкълыкъны, алгъа тутуб, ийнакълаб,
Зарауатлыкъ, чолакъ, топал да этиб,

Басылмай сен, муратынга тюз джегиб,
Джайны жарыкъ кюню тиймей юсюнге,
Такъыр, дыккы арбазынга, юйюнге.
Ауур джюгюнг къарыуунга бек татыб,
Джайынг-къышынг сен къыйырда сын къатыб.
Къырау басыб, къонакъ тюшюб кёзюнге,
Тынгыламай төре керти сёзюнге,
Кёб турсакъ да, джашау тууду бизге да,
Кюн жарыкъ да тийди таугъа, тюзге да.
Къая башын ёзен тубан алса да,
Джангур къоркъуун джел этиб, къаралса да,
Кюзю арты болуб, къаудан къатса да,
Турна учуб къыбылагъа тартса да,
Къачда къаурсун чапыракъ акъса да,
Къобан таркъайыб, тынч-рахат саркъса да,
Джер ачыкъды, тубан кетеди кёкден,
Джылы аяз урады төбснледен.
Джарытады сыртны, къолну ол бирча,
Кём-кём сейир майны чууакъ кюнюча,
Учадыла не эсе да джюрскле,
Ариу суюм аладыла саз бетле.
Эрийдиле метр бузла къач кюнде,
Ишчи-элчи излегенча, Рессейде
Кюйгенди тар, зулмулукъну дунясы,
Учузлукъну, кемликни да уясы.
Октябрны сыйлы тангы атханды,
Капиталны боюнсхасын ууатханды.
Тенгликни байрагъын мийик тутханды,

Къарнаш къолун таугъа да узатханды.
Болурму эди бу насыбха суйюнмезге,
Къууанмазгъа, ышармазгъа, кюлмезге.
Болурму эди бу насыбны билмезге,
Бири-бирин танымазгъа, суймезге.
Болурму эди бу насыбха къобмазгъа,
Ойнамазгъа, джырламазгъа, джазмазгъа.
Болурму эди бу саламны алмазгъа,
Гырджын, туз бла тенг аллына бармазгъа!
Огъай-огъай, болмаз эди, менича,
Хар джарлыны джюрегича, кёлюча.
Болмаз эди анга сансыз къараргъа,
Не болса да, деб ташадан мараргъа.
Къарамады таулу анга ташатын,
Чыкъды алгъа, чыкъды къалмай эр къатын,
Чыкъдыла тенг сабанчыла, малчыла,
Къанлы джолда азаб чекген джалчыла.
Къарда, бузда боранда да, кюнде да,
Тенглик ючюн кёб кюрешген алчыла,
Чыкъдыла къурч партияда къатханла,
Зоргъа къаршчы тоб, пулемет атханла.
Таулуланы таукел алгъа элтгенле,
Отдан, суудан да хорламлы ётгенле.
«Кавказдан Берлиннге» деген китабда
Айтылады джигитледен Къобанда.
Кёргюзеди уллу къыйын ишлерин,
Тюзлюк ючюн кюрешгенлерин.
Мен былайда айтама мен кёргенни,

Ол замандан партияны члени,
Таулу ёхтем батырланы юсюнден,
Табханымы Октябрны кючюнден.
Тубан кьайнай, джауум джауа джалан да,
Джалчыны баш адетича, хаман да
Кьолумда ол быягы чум таягьым,
Чабырладан чыгьыб эки аягьым,
Юсюм джибиб, болуб узун тилимди
Тургьанлай мен, Мусса ашыгьыш келди.
Аны кёзю кьашы да ойнай эдиле,
Джюреги кёлю да джырлай эдиле.
Кьууаннгандан кьызыб кьаны эти да,
Тюрлю-тюрлю бола эди бети да:
«Керим, бюгюн мен кьабакьдан чыкьгьанма,
Кьара терлеб, ма суууму сыкьгьанма.
Кёбдю сеннге мени джангы хапарым,
Артдан суйюмчю берликсе, айтайым:
Элибизге большевикле киргендиле,
Джашауну ачхычын бизге бергендиле.
Тенгсизликни хатер этмей кюйдюредиле,
Кюнсюзлеге да кюн тийдиредиле.
Джерге, суугьа да эркин этедиле,
Урунганны кёлюне джетедиле,
Тюзлюкю джашау кьурадыла.
Кьараныны джарыкьгьа бурадыла.
Халкьгьа кьаршчы кьылыкьланы барысын
Сибиредиле, айтсам кьысха туурасын...»
«Большевикле джити мюйюзлюдюле,

Джолларында болганны кюйдюредиле,
Адамны, малны да тенг сатадыла,
Олду-буду демей, джутадыла;
Аны ючюн кьачханды сау Джөгетей,
Аны ючюн кьачады тынч Мэра эл,»—
Деб Алихан,—Дауум айтхан сёзлеге
Энди аз да, кёб да кьулакь салмайкь,
Ёгюрюкге, алданмайкь, бармайкь»,—
Дегенине Мусса кьашын кереди,
Тюз айтаса,—деб джууабын береди:
«Алиханла хар элде да бардыла,
Алагьа энди сыртла, кьолла тардыла.
Ала джангыгьа чюйре кьарайдыла.
Керти асхар джерин да марайдыла.
Майна, адам эт ашаучу—Мырзакьул
Тебен элде кьан ичиучю—бай Абдул,
Большевикле айтханлагьа кьаршчыдыла,
Кадетлеге, акьлагьа да башчыдыла.
Аскер кьурайбыз деб да чабадыла,
Дыгаласдан кьара джерни кьабадыла.
Амма, кюрешлери бошду, толмайды,
Аланы джанына кьуш да кьонмайды.
Айтханлары чапыракьдан ётмейди,
Джырларына халкьым эжиу этмейди»,—
Деб Мусса хар сёзюн рахат силдейди,
«Мен кетеме сен кьалайса, айт»,—дейди.
Не айтыргьа билмей турдум бир кесек,
Сора алгьа уруб, силкиннб джюрек,

«Бу болумда джокьду кюч мал кютерге
Хаб-хазырма сени бла кетерге!—
Дедим таукел, тюз ийнамлы къарадым,
Аны сёзю джюрегиме джарады:
Ууакь-ууакь кюле былай айтады.
«Тамадала тийрелеге джыйылыб,
Элде джарлыны, джалчыны да айырыб,
Тюненеги бютеу халкъ джыйылыуда,
Элге джангы старшина сайлауда
Мен да болдум, джамагъзт бек бирлешди,
Анда Умар деб бир сау джаш сёлешди.
Ол кесини узакъ баргъан сёзюнде,
Алайгъа джыйылгъан халкъны кёзюнде:
«Зулмулукъгъа терен къабыр къазылгъанды,
Ол экинчи баш созмазча болгъанды,
Тарихыбызгъа джангы бетле джазылгъанды,
Сау Ресейде патчахлыкъ оюлгъанды,
Танг джилтини бизге да джайылгъанды,
Тау элде да кызыл байракъ джанады,
Эскиликни чырагъы джукъланады,
Джашау энди эркин, джарыкъ боллукьду,
Адам джегиу терк огъуна кьурурукьду.
Бирлешигиз, тюзлюк ючюн туругьуз.
Кючюгюзню джангылыкьгъа буругьуз,
Эркинликни кьучакълагьыз, джакълагьыз
Бу джорукьну, джаныгьызныча, сакълагьыз—
Байны-бийни алдауна тынгылаб,
Къачхан къауум бюгюн тюзюн ангылаб,

Эллерине тюшедиле терк кьайтыб,
Джюрек толу алгышларын да айтыб.
Мындан ары алдатмагъыз алагъа,
Джюрюшюгюз барсын хаман терк алгъа.
Бир-биринги ийнакълагъыз, сюйюгюз,—
Олду бизге кьарыу кюч да, билигиз»,—
Деб. ол халкъгъа кьарнаш кьолун узатды.
Дагъыда кёб ашхы затланы айтды.
Джыйылыуда, таб, байла да болдула,
Амма, тылпыу алмайын тынч олгурдула.
Баям, ала илгендиле, кьоркъдула,
Тышында уа аманлыкъгъа джортдула...
Умар айтды—керти тюзлюкню джолун,
Джамагъат да тутду анга берч кьолун.
Энди бизге ишлерикди джерибиз,
Энди алгъа ёсерикди элибиз.
Анга толу керек бегимни алдыкъ,
Тамадагъа Аскербийни санадыкъ.
«Хар джарлыгъа ачылгъанды эркин джол,
Лны ючюн джан аяма,—деди ол.
Тюз джашауну сакълар, джаяр муратда,
Кёгетине кьууаныргъа биз артда,
Къызыл Аскер кьуралады, кирликме,
Керек болса, халкъым ючюн ёллюкме»,—
Дегенлей, бай Алихан кёрюнеди,
Муссаны да сёзю терк бёлюнеди,
Сагъыш басыб, атдан кыйын тюшеди,

Джюген кьолунда—Муссагъа битеди.
Кеси тогъуз ёлюгю болгъанчады,
Четени уа гыбы къандан толгъанчады,
Джассы бети тюрлю-тюрлю болады,
Къаралады, агъарады, онгады.
Бир бирде ау макъа къабха киреди,
Кеси аллына юрюледи, кёбеди.

Эки эрни бир-бирине джабышыбды,
Кимни эсе да сояргъа тамышыбды.
Сора, къабчыкъ ауузун кенг ачады,
Тюкюрюгюн Мусса таба чачады:

«Болджалынгдан артыкъ бир кюн къалгъанса,
Джюрегими къыйнагъанса, джаргъанса,
Уятынгы, бегинги да атханса,
Бойнунгда кёб малымы джарсытханса,
Акъ къаядан кетиб ёлгенди «Акъкъаш»,
Хайсдаи кёбюб джарылгъанды «Алабаш»,
Бут сингири юзюлгенди «Къоланны»,
Ким кёргенди къошунда бу заранны?»

Мынга адам къалай тёзсюн, чыдасын?
Кёлю барыб, къалай кюлсюн, ышарсын?
Бу бары да сени ючюндю, билсенг,
Былай болмаз эди, алгъаракъ келсенг.
Не ишингди, анда къалыб сау кюнню,
Бош ашырдынг тюненени, бюгюнню.

Айтханынгча турлукъ эсенг, тур, ишле,
Огъай эсенг, юреннгенинги тишле!

Айт сёзюнгю тынгылайым, билейим,
Сора къысха джууабынгы берейим...»
«Анда къалыб, мен къалала оймадым,
Джаш атымы, бетими да джоймадым,
Амма, анда болгъан ишге къууандым,
Джашауумда джангы туудум, уяндым...»
«Аха, тохта, неди алай дегенинг?
Айтчы, неди менден таша билгенинг?»—
Деди Алихан Муссаны тохтатыб,
Джууукъ атлаб, эки кёзюне къатыб.
«Къарачайгъа Будённа келгенди,
Хар кимге да бирча тенглик дегенди.
Къызыл Аскер элге чыгъады,
Тенгсизликни урады, ол чачады,
Акъланы да хатерсиз уутады,
Къобанда, сыртда да тенг къаушатады,
Будённаны аты бла тюнене
Алийланы Умарны келгенине
Сау джамагъат къууанч бла тюбеди.
Умар керти джити джаш кёре эдим,
Хар сёзюне къууаныб ёле эдим,
Хар сёзюне джыйылыу харс ура эди,
Сыйын кёрюб, ёрге да тура эди»
Муссаны бу сёзлерине эс ийиб,
Джюрегине ауур, къаты зор тийиб,
«Будённа дегенинг кимди, къайдады?
Не джюрюйдю, не излейди, не барды?
Умар былайгъа нек тюшдю, нек чабды?»

Айтханында эл, джаматъат не габды?»
«Будённа орус халкъны баласыды,
Кеси атлы аскерни тамадасыды.
Ол эскини уруб, чачыб кюйдюрюб,
Джарлы халкъгъа кесин тамам сюйдюрюб,
Ким да ишлер, джашар джолну салады,
Олду насыб, сый да деб къууандырады.
Умар да бек онглу адамды,
Айтхан сёзюне бек тамамды.
Тюзджюрекди, терсликге бек къаршчыды,
Джарлылагъа ёкюлдю, тюз башчыды.
Да башчыды, сен джукълама, тур,—дейди,
Кимге да тенг эркинликни излейди,
Мен кёргенча, таныгъанча, билгенча,
Халкъы ючюн иште арыл билмейди»...
Мусса, къоркъмай, эшитгенин айтады,
Алихан да анга джити къатады.
Къашын туюб, бурнун кериб, сызгъыртыб,
Атыны джюгенин меннге узатыб,
«Энди аз да мындан ары ёмюрде,
Бай, жарлы да боллукъ тюлмюдю бизде?»,—
Деб сорады кёзюн алмай малындан,
Джылкъысындан, тууарындан, къоюндан.
Амма, джууабны Мусса бермейди,
Быягъы ачулу сёзюн бёлмейди.
Бир-бирде ол алынганча этеди,
Терисинден чыгъаргъа да джетеди.
Бир бирде уа тубаны аз кетеди,
Шош болса да «джети кёкден ётеди»,

«Тенглик иште адам джарымаз, онмаз,
Бай болмаса, джарлыгъа да кюн болмаз.
Джалчы байны кючю бла джашайды,
Андан юзгенин киеди, ашайды
Сени анда Будённапг. Умарынг да,
Джыйылыуунг, джарлынг джалчынг—барынг да,
Бу джашаугъа аз да къол узатмазсыз,
Сёзден озуб терен да батмазсыз,
Айтылгъан сёз айтылгъанлай къаллыкъды,
Чарх бурулуб келгенича барлыкъды,
Аны къой да, ал къолунга малынгы,
Къара анга, аяма бир джанынгы,
Кечс кюн да айландыр, кют, эринме,
Болмагъаннга алданма сен, терилме.
Керимге да бош затланы сёлешме,
Таягъы кеснге тиер, кюрешме»,—
Деб кюледи, таб, хиликке этгенча,
Бар къайгъысы джюрегинден кетгенча.
Алая ол къайгъы аны кёмеди,
Узунуна, кенгине да эмеди,
Мусса анга кёб магъана бермейди,
Сёлешмейди, эшитмейди, кёрмейди.
«Сен айта тур, мен билеме ишими,
Бошагъанма сени бла кюрешими»,—
Дегенча, тыш къарамы бла урады,
Эки кёзюн чыракъ ийиб турады.
Джалгъан сёзюне чыдайды, тёзеди,
Амма, барын ол ичинден сюзеди,

Джел тарайды, кьан кьызады, кьоймайды,
Не кьатса да, джууаб этмей болмайды:
«Алихан, сен энди тохтат сёзюмгю,
Тауусханма энди сеннге тёзюмню.
Не айтсанг да, бил, заманынг кюйгенди.
Рессейгеча, таугъа да кюн тийгенди.
Ол биздеги болумну да кёргенди.
«Магъыз саугъа» деб, тенгликни бергенди.
Адамлыкъны юсюбюзге салгъанды,
Джолубузгъа жарыкъ джулдуз болгъанды»...
Муссаны тюз джюрегине, кёлюне,
Джаулукъну тартарча болуб белине,
Алихан бай кьызыу ындыр басады,
Тютюнлейди, отсуз кьазан асады.
Кюкюрейди, джанады ол, джашнайды,
Дагъыда, тынч болуб, сёзюн башлайды,
«Мусса, сакъла, джюрегинги бошама,
Къыйынынгы бюгюн суугъа ташлама,
Патчаклыкъ бузулдукъ тюлдю, къыйналма,
«Бузулдукъду» дегеннге ийнанама.
Ол джашайды—адам улу туугъанлы,
Бегийди джер дуня—дуня болгъанлы.
Аны бузар, джигер кьарыу табылмаз,
Акъыллы адам ётюрюкге алданмаз.
Къой тилинги, айтханымы айыр сен,
Мен сюрдюмгю, кьысдагъынчы ишингден»...
Мусса, толу сагъыш этиб, ойланыб,
Джити кёз бла кьарайд анга, айланыб.

Алиханшы сёзюн эсге алмайды,
Аны къара джолу бла бармайды.
Нюрюн тѣгюб, танг элиме атханча,
«Эртден чыгъыб, кюн ингирде батханча,
Мен билеме ишни къалай болгъанын,
Билеме, тау сууну къайры баргъанын.
Мен билеме, энди мениге юретме,
Алдарма деб, акъыл, мурат да этме.
Къыста, къыста, насыбынгда тюз болсанг,
Бер хакъымы, мен кетеме, ийнансанг»,—
Деген сѣзде Мусса сабыр болгъанлай,
Алихан да джууабха ууланганлай:
«Мусса кете эсе, мен да къалмам,
Джангыз кесим сени бла болалмам,
Бер хакъымы, аны бла сюрейим,
Сабийлени, юйню да бир кѣрейим»,—
Деб тартынмай, мен да кирдим арагъа.
Джууукъ атлаб Алихандан Муссагъа.
Зор джашаугъа къалмай чыдам, не тѣзюм,
Алихан сакъламай тургъан бу сёзюм
Анга къаты тийди, чимдеди, тартды,
Муссаны да къууандырды, ышартды.
«Кете эсенг, кет, къарнынгы тойдургъанма!
Эртде къурур джанынгы къалдыргъанма.
Мени ючюн къарамагъыз, тебрегиз,
Экинчи уа мени таба келмегиз.
Хазырдыла меннге келлик джалчыла,
Уста кютген джылкъычыла, малчыла.

Джокьду мени экинге да берлигим,
Бююн болсун сизни мында кёрлюгом.
Сизге туякъ бермез ючюн—ёлюрме,
Сиз чачханны, бузгъанны да кёрюрме,—
Деб Алихан туйюшюр къан алады,
«Базгъан кел» дегенча, арлакъ барады.
Къабын тешиб, бёрю тонун киеди.
Булут кюнча, эки къашын тюеди..

Кюн чыкъса да, анга джылыу бермейди
Джер да анга суйюнмейди, кюлмейди.
Алиханни тубюнде от джанады,
Таш, агъач да сейирсиниб къарайды.
«Алты джылны туйюлгенме къолунгда,
Менича кёб джалчы этген малынга,
Алты джылны союлгъанма джалынгда,
Джай джангурда, сууукъда къыш боранда.
Алты джылгъа алты шай бермегенсе,
Кече, кюн да бир солуу кёргюзмегенсе,
Уу джыланча, кёб къанымы ичгенсе,
Джаным саулай кебиними бичгенсе.
Бююн мени кюн джарытыб элими,
Къууандырыб джюрегими, кёлюмю,
Кетейим, бер дегеними суймейсе,
Ишлеген гюз къыйынымы бермейсе,
Аманлыкъдан турмагъанса артынга,
Къан эмиучю ататханса атынга.
Эсимдеди—атам да сенде ёлгени,

Аны сенден кѣб зорлукъыз кѣргени,
Эсимдеди—Иссаны да кѣмгенинг,
Кѣб джалчыны къанын джутуб, эмгенинг,
Этда уялмай ол къаннга киргенсе,
Кимни сояйым дегенча сюелгенсе.
Туура джаралы айюча болгъанса,
Юреннген къолунгу хазырлагъанса.
Алай а сен эсле, кѣб боранлама,
Иги сагъыш эт, артда сокъуранма,
Тепглик ючюн мен къайры да барырма,
Керек болса, тауну эки джарырма,
Ишексиз бол, кыйынымы алырма,
Таб, бурнунгдан тиш бла сууурурма»,—
Деб Мусса, къурч кыйылын билейди,
Ал сѣзюн тюз толтурлугъун биледи,
Таб, бурнунгдан тиш бла сууурурма»,—
Сыртдан бир бѣлек атлы кѣрюнеди.
Мусса алагъа акыйлын иеди,
Кеси ариу тукъум сыйюнеди
Ала кыйылла болгъанын битеди.
Алиханнга мыйыкъ тубден кюледи,
Къууанады, эмда къаты тиеди,
«Ашыкъма, танырса кючюнгю»,—дейди.
Алихан да къарайды, сескеклича,
Къалтырайды, ол джангы безгеклича,
Къачаргъа да тебинеди, базмайды,
Энди чархы къурушханды, джазмайды.

Ала джууукъдан-джууукъ келедиле,
Белгилиди, бизге эс бёледиле,
Таргъа, ташагъа да сакъ къарайдыла,
Не бар, не джокъ дегенча, марайдыла,
Алларында—орта бойлу, таб сёзлю,
Джарыкъ кёллю, кенг ёшюнлю, сакъ кёзлю,
Акъ башлыкълы, къараджамчы— сагъайыбды,
Къарачайлы, батыр таулу, Шогъайыбды.
Аны джохар джаллы тору джаш аты,
Къалайгъа да джетдириучю къанагы.
Ташлы сууукъ джалан сыртны юсюнде,
Тау къабланча, иесини тюбюнде,
Уча эди, махтанганча джолунда,
Тебсей эди, къынгыр этиб бойнун да,
Аны уллу бычагъы бла героху,
Къамасы бла беш атылгъан шкогу,
Буйругъуна бир джууабсыз бой салыб,
Борчун, ишин билгенча, тенг айырыб,
Джаугъа къаршчы хазыр тура эдиле.
Керек болса, чарламай ура эдиле.
Мусса бла мени кёрюб тенг, бирча,
Ата-ана балаларын кёргенча,
Ол бек суйюб тюшеди таб, атындан,
Алихан да къарайды аны артындан.
«Нёгеригиз сизге нек къошулмайды?
Ушакъ эте ,былайда нек турмайды?
Нек мыдахды, кёк эшеги ёлгенча?
Уахтысын, аджалын да кёргенча,

Нек кёбгенди, гыбы къандан толгъанча?
Джюрегинде джюз къайгъысы болгъанча?»—
Дегенине Шогъайыбны кюлебиз,
«Олду ма бу малны неси»,—дейбиз.
«Алай эсе, аны артдан танырбыз,
Дауугъуз бар эсе да, айырырбыз.
Мени сизге тюз айтырым ма бюгюн:

Джарлы атханды юсюнден таш джюгюн,
Танг атханды эиди таугъа, тюзге да,
Кюн чыкъгъанды нюрюн тегюб бизге да.
Мындан ары боллукъ тюлдю артыкълыкъ,
Адам адамны джегиу, терс, зор кылыкъ,
Мындан ары боллукъ тюлдю тенгсизлик,
Байгъа джарлыны кюл этген джерсизлик.
Тукъумланы ёзден, бни деб бёлмеклик.

Къурурукъду сыйлы, сыйсыз сёз бизден.
Биз элтебиз эркинликни байрагъын.
Кюйдюрсбиз залимдени тузагъын»,—
Деб Шогъайыб бизге джылы сёлешди,
Къууандырды, джюрегибизни тешди.
«Мен да сизни арагъызда къаллыкъма,
Сизни бла бирге сауут аллыкъма,
Халкъым ючюн, таб, отха да кирликме,
Керек кюнде джаанымы да берликме»,—
Деб Муссаны джюрегинден сёзюне,
Шогъайыб, бек разы болуб, къууаныб,
«Айхай, болсун»,—деди, сёзюн тюз таныб

«Мен да къалмам Муссадан айырылыб»,—
Дегенимде, унамады Шогъайыб:
«Сени кѣбден къыйынынгы алырча,
Кесинг мычымай юйюнгю танырча,
Этейим»,—дей, Алиханнга барады,
«Сен а кимсе, айт»,—деб хапар сорады.
Алихан джууабха бек ашыкъмайды,
Неда бизден аз, кѣб да тарыкъмайды,
Ол ичинден, эг къазанча, къайнайды,
Дагъыда, сѣз айтмай, тилин чайнайды.
Тынгылауну эм игиге санайды.
«Алихан, сен кертиши айталмазса,
Да, айтыргъа джууаб да табмазса,
Мен анга не аз да сейирсинмейме,
Терслигинге шагъат да излемеймс.
Была сенде кѣбден бери джалчыдыла,
Тууарынгда, джылкъынгда алчыдыла,
Сениге борчларын тюз толтургъандыла,
Рахат солуб, бек аз олтургъандыла.
Адамлыкъны артха атыб джекгенсе,
Кѣб терлерин, къапларын да тѣкгенсе.
Энди какъ бермесенг, узакъ джыларса,
Малынгдан къой, джанынгдан да бошарса.
Терслигинге тѣзмез джангы джол, тѣре,
Къыйынларын къолунг бла элт, тѣле.
Джашауунгу сатма малны тюгюне,
Керимни да ашыр энди юйюне.
Мусса бизни ичибизде къалады,

«Гвардиячы» сыйлы атны алады,
Аны хакъын анасына берирсе,
Этгенинги меннге терк билдирирсе...
Шогъайыбха терен бек сакъ тынгылаб,
Туура кѣлюн, джюрегин да ангылаб,
Алихан кѣб тюрлю къаннга киреди,
Болсун демей, джол табмазын биледи.
«Айтханынги толтурурма, ийнансанг,
Джашаууму алмай бюгюн сау къойсанг,
Экисин да толу разы эгерме,
Эл айтырча кѣллерине джегерме».
Былай айтыб Алихан сѣз береди,
Аскер алгъа ашыкъгъанын кѣреди.
Мангылайын ачыб, къашын кереди,
«Ийнан энтда, толтурурма тюз»,—дейди.
Амма, алдан сѣзюне тюз болмагъаны
Бир айтханы джашауда толмагъаны
Ючюн анга аз да ийнам къалмайды,
Этер деб да къол салыргъа болмайды».
Алай а, ким билсин, бюгюн толурму
Алийхан айтханын этмезге болурму?
Деген кѣлде Шогъайыб, аз ийнамлы,
Кетеди кенг, тюз джолуна хорламлы.
Аны кызыл гвардиясыны ичинде,
Бек махтаулу, сынамлы халкъ кючюнде,
Бар эдиле орус, черкес, къарачай,
Малкъар, тегей, абаза, ногъай.
Бар эдиле дагъыда кѣб миллетле,

Бир бирине кьарнаш, шох, тенг джюрекле.
Бир кьабышны юлешиб джуга эдиле.
Бир акьылны, кёлню тута эдиле,
Джаугъа кьаршчы, таукел бара эдиле,
Акъланы хатерсиз ура эдиле,
Хорланыуну аз да билмей эдиле.
Таб учхан кьушну да иймей эдиле,
Алада эд Мусса да, бек кьууаныб,
Джарыкь тангны керти атханын таныб
Энди ачыкь кёре эди насыбын,
Хар кьууанчын, игилигин, байлыгьын.
«Къара кюнлерим кетдиле кёмюлюб,
Табдым сакълаб тургъанымы термилиб,
Энди мен да, бир адамча, джашарма,
Тенг урунуб, кьыйынымы ашарма»,—
Дей эди ол урушда кесине,
Хар джарасы табы тюшюб эсине..
Мен да турдум, Мусса кьоюб кетгенча.
Турдум, тёзген тёш ашайды дегенча,
Кюте эдим биягьы мен джылкьыны,
Болмай сыртны меннге кюню, салкьыны.
Кюте эдим, ычхыналмай, тутулуб,
Табмай кетер джол зорлукьдан кьутулуб.
Алиханны сёзю сёзлей кьалгъан эди.
Алгьындан да энди хыны болгъан эди.
Аны кёлю джюреги да токь эди,
Алкьын мени иер кёлю джокь эди.
«Бер хакьымы, мен кетеме» десем да,

Гюбегеним сайын кёб билдирсем да,
Бир джууабсыз кьала эди тилегим.
Ашыкьса да юйге кьаным, джюрегим .
Бу кёзюуде, мен да билмей тургьанлай,
Джылкьыны да кьая таба тыйгьанлай,
Кюкюреди кёк джашнады, кьаралды,
Кече болду, кюн тутулгьан бет алды,
Тебреди буз-боран этиб джел алгьа,
Он атымы элтиб кьуйду бугьойгьа.
Он байталым кетдиле кёз кёрмезге,
Мен да мадар этмедим ёлтюрмезге.
Энди манга барысы да бир эди,
Джаш джюрегим алгьын кибик тюл эди.
Тюзлюк ючюн кюрешге туруб эдим,
Келлик джолуму анга буруб эдим,
Бу эмина бир сагьатны барады,
Ышхылды да кьоймай тынч кьобарады.
Батыуу, чунгуру да киреча толады.
Кёк алысын Минги Тауча болады.
Аязыйды, энтда кюн кёрюнеди.
Бнягьы ол нюрюн джерге тегеди.
Мен да тыяма джылкьыны кьалгьанын,—
Билеме ёлтении хакьыма санарын.
Энди мен кьачар кёлге киреме,
Чабырларымы джангыдан киеме.
Гебегеним сууду, алкьын кебмейди,
Бир адамча сюеледи, тебмейди.
Энди не чурум да мени тыймайды.

Лягымы тубюнде чеб сынмайды,
Къууанама, кетериме суююнуб.
Элим, юйюм да кезюме керюнуб.
Дагыда кеб сагыш этиб турама,
Тюшген бузну онгнга, солгъа джырама,
Сора таукел джылкъы таба барама,
Къайтарыб къая раннга урама.
Кесим уста этегине дженгине,—
Тебретиле энди юйюбюзге тебине.

Джолум энди къая тарды, къыйынды,
Тегергим—нызы бла къайынды.
Къарангыда чаба-джорта тебрейме,
Юйюме сау барырмамы билмейме?
Тюзлюгюме таяныбма былайда,
Ышаныбма анга энтда хар къайда,
Табигъат да тюз адамны джакълайды,
Къыйын кюнде къоуб кетмей сакълайды:
Хар бир дуппур, хар бир терек, хар булчукъ,
Хар къанатлы, кек кегюрчюн, булбулчукъ.
Ашырадыла ол кюи мени, суйгенча,
Артыкълыкъны, зорлукъну да билгенча,
Къарайдыла ызымдаи тенг-негерча.
«Иги джолгъа бар, багъалы» дегенча.
Джол узакъды, тубюн барсам, джарлыды,
Ол къыйынды, башын барсам, къарлыды.
Не болъама»—деб кеб сагыш этеме,
Билмесем да, джолну тубюн кетеме,

Адам джата, чауулладан ётеме.
Элни башы гебенлеге джетеме,
Андан ары барыргъа излемейме,
Чаба-джорга арыгъанма, сюймейме,
Ашарыкъдан, кийимден да чолама,
Алай болса да, былайда къалама.
Гебени бир джанын къазыб кёреме.
Тангнга дери джукълайым деб, киреме.
Эки чабырымы алгъа тешеме,
Кёрюнемезча джабаргъа кюрешеме. ,
Мен кетеме сора татлы джукъугъа,
Тюш кёреме кириб бир тар дуркъугъа.
Тырнакълайма, чыгъалмайма тышына,
Узалама, джеталмайма башына.
Тюшюм болгъанын тюнүмча билеме.
Амма, уяналмай кёб керилеме.
Сагъаяма бир заманда, джарыйма,
Гебен бла баргъанымы таныйма.
«Та! Хо!»—деген таууш да эшитеме,
«Не болду бу?»—деб ,бек аманнга джетеме.
Къычырама, келгенича онгумдан,
Бир хапарым джокъду джарыкъ тангымдан.
Къычырама тунакыды, бармайды,
«Собе!» сезден башханы ангыламайды
Тууайлайма, къарыууму сыгъама,
Сора, гебен тохтаб, андан чыгъама.
Чыгъама мен, къара терлеб, суу болуб,
Бир пелахха тюбегенча кюч болуб.

Ийнанама, ким эсе да келгенди,
Кече бла гебен тартыб тебрегенди.
Къарангыды, алкъын танг атмагъанды,
Мындан башха гебен да артмагъанды,
Эки ёгюз турадыла джегилиб,
Чибин ашай къанлары да тёгюлюб,
Иелери терк къачханды, кетгенди,
Къоркъуб, элге хапар-къуугъун этгенди.
Мен сакълмайма, къайтса деб марайма,
Ёгюзлеге сёлешеме, къарайма.
Алай а ол ашыкъмайды, келмейди,
Узакъ къачхан болур эд, кёрюнмейди,
Танг атады, олтурама, турама.
Къууанама, сыбызгъымы къурама.
Ёгюзленн нийиб, ашха урама.
Сора джолуму эл таба бурама.
Мен барама, узун атлаб, силкиниб,
Энтда-энтда Алиханнга джекириб:
«Сенсе мурдар, мени былай джюрютген.
Тилсиз, сокъур, топал, чолакъ да этген.
Артыкълыгъынг сингирилмез, ийнан сен,
Анга мен да ийнаныбма бек терен». —
Былай айта, джолда кеси кесиме,
Мен ауама эртденнгиде элиме.
Уянганды, эм чыкъгъанды орамгъа,
Кёкден таш тюссе, тиерча адамгъа.
Чабады: «а эр, киши да бир башха,
Къартла сакълаучу мюйюшде ныгъышха.

Мен да джолуму алайгъа салама,
Бу джыйылыу не болду деб, барама.
Уллу, гитче да къуугъуннга келеди.
Алий афенди да ауаз береди:
«Хамит' бюгюн тебенлеге чыкъгъанлай,
Ёгюзлерни джегиб келе тургъанлай,
Адам таууш бла джин кычыргъанды,
Бу да къачыб къчдеи-бутдан къутулгъанды.
Хамит уллу кыйынлыкъдан къалгъанды.
Элни башын къара шайтан алгъанды,
Китаб айтханча, бу иш беқ аманды.
Джууукълашыб келген ахырзаманды.
Ким эсе да аллахха бой салмайды,
Аны ючюн бизге джашау къалмайды.
Аллай кюйсюн, бизни аллах сакъласын,
Ол дуняда джандет бла джокъласын.
Къаты тутугъуз сиз оразагъызыны.
Къалдырмагъыз бир да намазыгъызыны,
Тоба этигиз, тилек да тилегиз.
Садакъаны унутмагъыз, беригиз.
Къамчи алыгъыз, сибирикки байлагъыз,
Терк чыгъыгъыз, сыртда шайтан къоймагъыз.
Сюрюнюча, къаялагъа къуюгъуз,
Къолгъа тюшгенни эзигиз, бууугъуз»,—
Деб афенди сёзюн айтыб бошаргъа,
Кесин теджей, аш тепсиден ашаргъа,
Къайдан эсе да Аскербий джетеди.—
Бу сёзлени Зулкъарнайдаи эштеди.

Джаш, мыйыккылы тамадасы советни,
Тенглик ючюн кюрешген Аскербийни,
Джукъа бети тюрленеди, айтыргъа,
Ким да боллукъду аны таныргъа,
Элде джангыны тамалы, ёзеги,
Тюзню суйген аны уллу джюреги,
Ётюрюкню юсю бла ёталмайды,
«Не болса да болсун» деб кеталмайды,
Ол дагъыда сёзню башын сорады,
Сора Алий тургъан джерге барады:
«Афенди сен ётюрюкню айтаса,
Бюгюн кюе тургъан ишге къайтаса,
Энди кёбдю алдагъанынг, боллукъду,
Санга къарар, тынгылар да кёб джокъду.
Садакъагъа сен бек юреннгенсе да,
Туугъанлы да халкъымы эмгенсе да,
Эитда аны созаргъа кюрешесе,
Къара джерни джети къатын тешесе.
Аны ючюн терингден да чыгъаса,
Тюзню айтхандан илгенесе, бугъаса,
Шайтан, джин да сени юйюнгдедиле,
Кече, кюн да къалмай биргенгедиле.
Ол къанынгды, сюегингди, этингди,
Халкъны алдагъан— сени иннетингди.
Ол ётюрюк—джашауунгду, тинингди.
Къышны сууукъ бузуча, джюрегингди.
Джарлы-джалчы боюнсхасын атханды,
Эркинлигин, тенглигин да табханды.

Кюн джангыды, джолун артха бурмазса,
Ол бегийди джайыллыкды, тыймазса.
Майна, къара, халкъым сениге кюледи,
Айтханынгы терс болгъанын биледи,
Аны ючюн санга эжиу этмейди,
Алдауукъчу муратына джетмейди.
Халкъыга тели деген—кеси телиди,
Халкъ тели деген —керти телиди!
Сен аллайса, тюзлюгюне шагъатма,
Энди эсле, кирге суугъа да батмай».
Халкъ тынгылаб Аскербийни сёзюне.
Джити къараб эки ала кёзюне,
«Тюзсе» деген тауушла чыгъадыла,
Афендини табалайла, джулкъадыла..
Хар адамны ауазына тынгылаб,
Ишини башы болгъанымы ангылаб,
«Эркинлик»,—деб къолуму узатама,
Сёзге мен да къошулама айтама:
«Тюпене мен джылкъыдан кеч кетгенем,
Адам джата гебенлеге джетгенем,
Къарангыда андан ары баралмай,
Кюндюз джибиб, кече тюзде къалалмай,
Гебенни бир джанын къазыб киргенем,
Сора кетиб баргъанымы билгенем.
Талай кере кычыргъандан сора мен,
Гебен тохтаб, чыкъдым андан сау-эсен.
Алай а бек кёб къарадым, тёзмедим,
Ёгюзледен башха киши кёрмедим.

«Кёб сакъладым, келирмеди»,—деб турдум.
Таб гебенни юсюне да олтурдум.
Амма, келген, кымылдагъан болмады.
Мен айтхан иш, неда мурат толмады
Егюзлени алдым, чындыдан ийдим,
Ашха бошлаб былайгъа келдим.
Энди сыртны алгъан шайтан, джин менме,
Кечигиз, ташдан-агъачдан да терсме»,—
Дегениме эл-джамагъат кюлдюле,
Афендини халкъ хиликке этеди.
Къоркъууну, къайгъыны кенг сюреди,
Ол да, тёзалмай, силкиниб кетеди.
Ырныкъ къойча, бек сескекли барады'
Бир къауум да аны ызындан чабады.
Ташаяды, дженгил атлай туурадан,
Бир заманига кетеди, таб, Марадан.
Сёз къалмайды, тенг тенгине айтады,
Джамагъат да ызларына къайтады,
Мен табама эски-къарт юйюю,
Къучакълайма батмаз жарыкъ кюнюю.
Ол эртденден башлаб джангы тууама,
Джашаууму алама тенг къолума,
Киреме тюз, уллу, эркин джолума...

Байкулов Абдул-Керим Пагоевич

ВТОРОЕ РОЖДЕНИЕ

Отрывок из поэмы

На карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов.

Художник Н. Г. Крицкий.

Худож. редактор М. П. Бертник.

Технич. редактор Г. М. Хомякова.

Корректор К. А.-К. Салпагарова.

Сдано в набор 19-XI-1974 г.

Подписано в печать I-IV-1975 г.

Формат 60x90¹/₃₂. Печ. л. 1,25. Уч.-изд. л. 1,5.

Заказ № 5356. ВУ 30 525.

Тираж 1000 экз. Цена 16 коп.

Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства.

Черкесск, пл. Кирова, Дом печати.

Карачаево-Черкесская областная типография,
Черкесск, Первомайская, 47.

Б $\frac{7-4-3-66}{M 159 (03)-75}$ 66-75

